

In het vorige nummer van dit tijdschrift werd door Adriaan Maters aandacht besteed aan het album amicorum van de Ewijkse Walraven van Stepraedt. Maar er is nog een Maas en Waals album uit de zestiende eeuw bewaard gebleven en nog wel een van de meest opvallende uit die eeuw. Het is namelijk een van de zeer weinige vrouwenalba met inscripties uit de hofkring van Willem van Oranje. Het is het album van Aleijd van Arnhem.

HET ALBUM AMICORUM VAN ALEIJD VAN ARNHEM, VROUWE VAN WINSSSEN

Piet van de Geer

1579

UNA SOLA AURORA HA DE VENCER MI NOCHE
CHARLOTTE DE BOURBON
PRINCESSE D'ORANGES

ALEIJD VAN ARNHEM

Aleijd werd in 1583, door haar huwelijk met Johan van Gend, heer van Winssen, de Vrouwe van Winssen.¹ De moeder van Johan was een Van Stepraedt, familie van bovengenoemde Walraven. Aleijd van Arnhem was de grootmoeder van de in Winssen geboren, uit de zeeoorlogen met Engeland bekende, zeeheld admiraal Willem Joseph van Ghent.²

Admiraal Willem Joseph van Ghent, kleinzoon van Aleijd van Arnhem, speelde een belangrijke rol bij de tocht naar Chatham in de Engelse oorlogen. (Foto: www.rijksmuseum.nl).

De in 1546 zeer waarschijnlijk in Hulshorst bij Nunspeet geboren Aleijd was de enige dochter van Joseph van Arnhem en Jacoba van Speulde. Ze had drie broers, die alle drie net als de vader een rol speelden in de Gelderse en landelijke geschiedenis. Vader Joseph was in 1570 ontvanger in Gelderland voor Filips II, maar koos in 1577 voor de opstand van Willem van Oranje en werd vervolgens in 1578 drost van Harderwijk. Haar jongste broer Gerhard kreeg een functie aan het hof van Willem van Oranje. Zijn invloed in de kleine kring rond Willem van Oranje heeft er vermoedelijk voor gezorgd dat zijn zus Aleijd vanaf 1579 hofdame van de derde echtgenote van Willem van Oranje, Charlotte de Bourbon, kon worden.

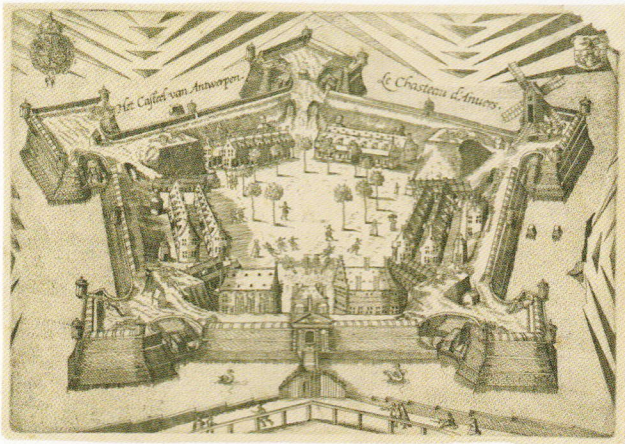
Veel adellijke families deden alle moeite om hun zoon of dochter een plaats aan het hof te bezorgen, veelal in de hoop dat zij daar een welgestelde adellijke huwelijkspartner zouden vinden. Maar haar jeugd lag al achter haar, toen Aleijd hofdame werd en aan haar album amicorum begon. Ze was 33. Twee jaar later, in 1581, keerde zij terug naar Gelderland.

Hofdames en hun mannelijke tegenhangers, de gentilhommes, dienden vooral als entourage en vergezelden de vorst of prins en zijn echtgenote de gehele dag door. Het leidinggevend personeel in vaste dienst stond lager in rang, zij behoorden niet tot de "chambre". Van 1577 tot 1583 was het prinselijk hof gevestigd in het kasteel van Antwerpen. Het drie verdiepingen hoge gebouw bood ook de belangrijke hovelingen onderdak. Aleijd verkeerde dus in de onmiddellijke nabijheid van het prinselijk paar, hun kinderen en hooggeplaatste adellijke personen.

HET ALBUM

Het album van Aleijd van Arnhem bevindt zich sinds 1 november 1931 in de universiteitsbibliotheek van Leiden (BPL 2267). Daarvoor was het eigendom van jhr. mr. B. de Jonge. Het album is gevat in een prachtige leren band

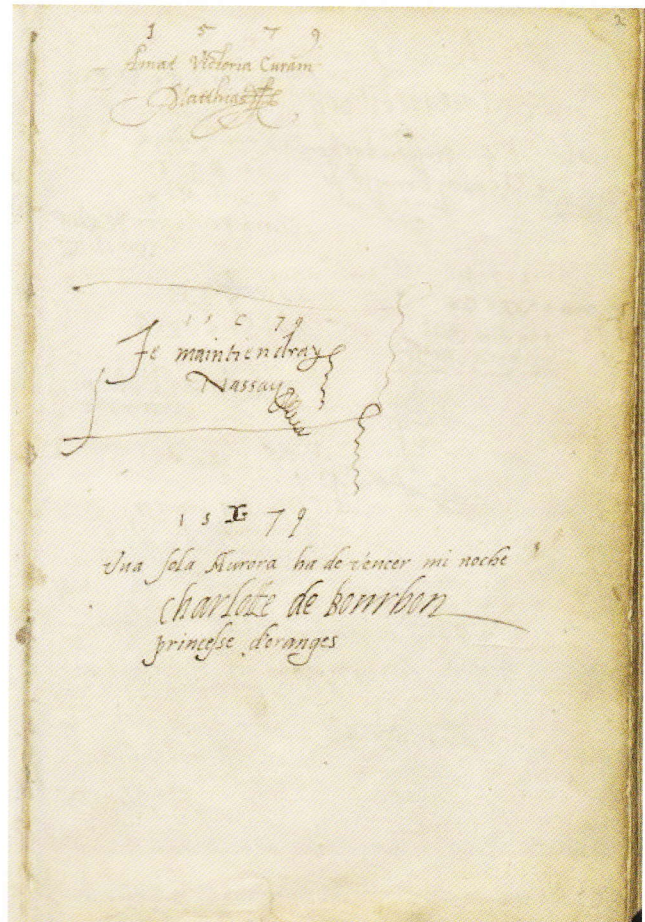
Het kasteel van Antwerpen was een vijfhoekige citadel die Alva in 1572 liet bouwen om de stad te kunnen controleren. In 1577 werd hij door burgers en Geuzen ingenomen en moesten de Spanjaarden vertrekken. De citadel werd ontmanteld en de gouverneurswoning op het terrein werd geschikt gemaakt als 'paleis'. Hier brengt Willem van Oranje zijn hofhouding in onder. Aleijd van Arnhem was van 1579 tot 1581 hofdame aan dit hof.

ALEIJD WAS HOFDAME VAN CHARLOTTE DE BOURBON

en was misschien een geschenk van haar broer Gerhard, die al langer tot het gevolg van Oranje behoorde. Zeer waarschijnlijk is het in Antwerpen vervaardigd. Het heeft een van andere alba afwijkend fors formaat van 182x285 mm en telt 135 bladzijden, waarvan er 85 zijn beschreven. Het circuleerde in 1579 en 1580 aan het Antwerpse hof van Willem van Oranje, die meteen voorin 'Je maintiendray Nassau' (zijn lijfspreuk) neerschreef. Hij werd voorafgegaan door de toenmalige landvoogd, Matthias van Oostenrijk, met zijn devies Amat Victoria Curam (Overwinning houdt van inspanning) en gevolgd door zijn derde vrouw, Charlotte de Bourbon, prinsesse d'Oranges. Zij schreef in 1579 op dezelfde bladzijde haar Spaanse devies Una sola Aurora ha de vincer mi noche (Eén enkel ochtendgloren is voldoende om mijn nacht te verdrijven).

Na deze sobere inscripties volgen bladzijden met hele clusters van veelal nog soberder inscripties die soms niet meer dan een jaartal, initialen van een spreuk en een naam bevatten. In totaal bevat het album 140 inscripties en 14 liederen uit 1579-1592 in het Frans en het Nederlands en één tekening.

De inscripties van Matthias van Oostenrijk, Willem van Oranje en Charlotte de Bourbon. (Afbeelding: Universiteitsbibliotheek Leiden).

De openingstekst (in het Frans) is een lofzang op vriendschap. Het is moeilijk te bepalen of Aleijd van Arnhem deze tekst zelf schreef, maar het is een uit het Italiaans vertaalde passage de Decamerone van Boccaccio.

*Vriendschap is een zeer heilige, eervolle en waardige zaak
Zij verdient niet alleen bijzondere hulde
maar ook om aanbevolen te worden met niet aflatende
lofprijzingen
Zij is de zeer bescheiden voedster van alle mildheid en
wellevendheid.*

In mannenalba zien we soms een zekere hiërarchische volgorde, waarbij vorsten en hoge edelen hun bijdragen vóór in het album schreven. In de vrouwenalba is dat - vanwege de circulatie in meer huiselijke intieme kring - minder het geval. Inscriptions van de hoge adel zijn daar zeldzaam. Het album van Aleijd vormt een uitzondering: het eerste blad na de inleiding was gereserveerd voor Oranje, zijn echtgenote en landvoogd Matthias (zie afbeelding). Ook op de volgende bladzijden overheersen de hoge edelen. Op de hier afgebeelde bladzijde staan de meeste inscripties. Ze zijn van andere hofdames. In 1579 schreef Marie van Marnix haar bijdrage en enkele jaren later, in 1581, schreef Quirine van Horne (Huerne)

Willem van Oranje. Hij schreef zijn lijfspreuk *Je maintiendray Nassau* (Ik zal Nassau handhaven) in Aleijds album. (Foto: Rijksmuseum).

Charlotte de Bourbon. Zij was de derde echtgenote van Willem van Oranje. (foto: www.historieknet.nl).

WILLEM VAN ORANJE SCHREEF ZIJN LIJFSPREUK IN HET ALBUM VAN ALEIJD VAN ARNHEM

Fernando de Bernuy tekende een gewond hert in het album van Aleijd. (Afbeelding: Universiteitsbibliotheek Leiden).

haar inscriptie op dezelfde bladzijde. Beiden hielden er ook zelf een album op na. Deze zijn bewaard gebleven in resp. de British Library, Londen en het archief van de Hoge Raad van Adel, Den Haag). Het motief van het gewonde hert dat we op deze bladzijde zien, werd ook gebruikt in de schildering van Fernando de Bernuy (zie gekleurde afbeelding) in haar album.³ Het blijft echter dikwijls bij een al of niet afgekort devies.

De familieleden van de prins van Oranje lieten zich evenmin onbetuigd. Zijn broer Johan, graaf zu Nassau Katzenelnbogen, de stamvader van ons koningshuis, maar ook Willems zusters Catharina en Maria, zijn neef Willem Lodewijk en zijn dochters Maria en Anna hebben allemaal een plaatsje ingenomen. Een aantal bladzijden is bestemd voor al of niet door de schrijver zelfgemaakte gedichten en liederen. Men vindt gelijke teksten overigens ook terug in andere alba. Liedteksten werden vaak genoteerd door de bezitster van het album.

Opvallend is een liefdesgedicht van de rijke calvinistische koopman en financier Fernando de Bernuy. Fernando schreef prachtige hartstochtelijke bijdragen in de alba van enkele hofdames. Daarnaast moet hij ook een serieuze indruk op de Oranjes hebben gemaakt,

+ 1579

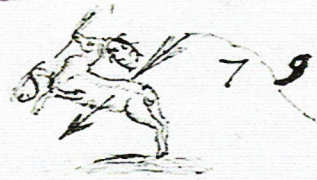
J. S. T. F.

B de Bractelder

1579
* E + D + M + S *
Marie de Marnix

1579

Dieu Est Mon Espoir

D.E.M.D.

1581
Jeepsteren die
de Guerne
overleeden

Habeau de Steenhuis

Quirine

1579

X Dour Michèle Anoire

1579
L M H Z S
A. V. Witzleben

K. de Logey

1579
p f

1579
M hickar

1581
Virtus inuidia victrix

hickar

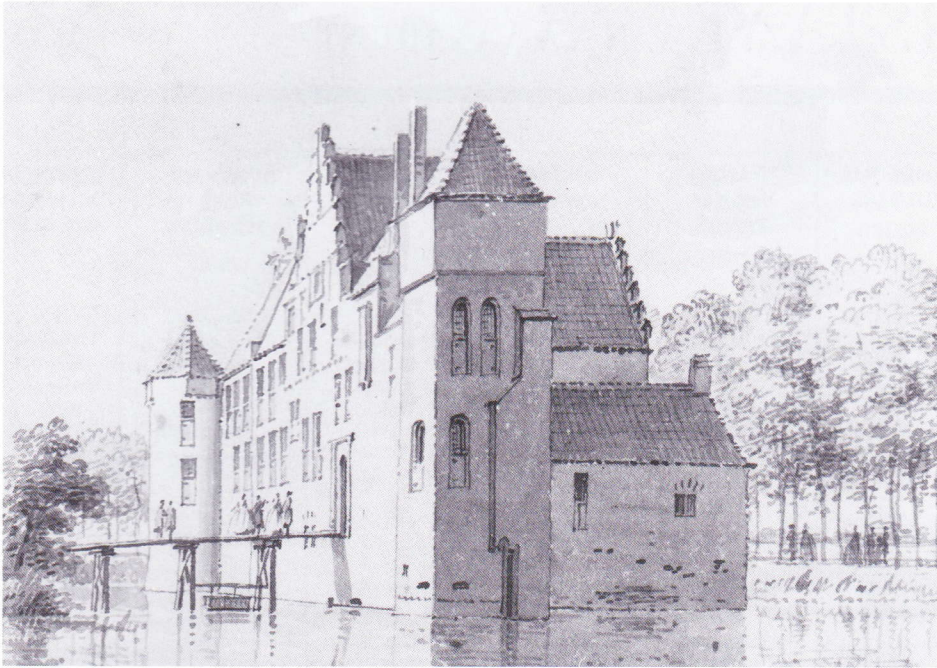
Jan Baptist van der Horne

1579
Mon reconfort
Emmerij de Liere

Om te laten zien dat ze bij elkaar hoorden schreef een aantal hofdames hun inscriptie op dezelfde bladzijde. Deze inscripties bestonden meestal maar uit een paar letters. Bijvoorbeeld D.E.M.E (= Dieu est mon Espoir/God is mijn Hoop). Enkele van die hofdames waren: Marie van Marnix (rechtsboven) en Jenne van Baerlant (onder de inscriptie van Marie). Zij maakte de tekening van het aangeschoten hert.

Links naast het hert schreef Habeau de Steenhuis de letters D.E.M.E. Rechts van het hert schreef Quirine van Horne haar naam in het Frans: de Guerne. Onder haar naam schrijft Aleijd: Overleeden. Iets wat zij verder nergens heeft gedaan. Vermoedelijk is Quirine vòòr 1583 gestorven in de tijd dat Aleijd nog aan het hof verbleef. (Afbeelding: Universiteitsbibliotheek Leiden).

Het Huys te Winssen, tekening van C. Pronk uit 1732. (Afbeelding: www.mijngelderland.nl).

Toch huwde Aleijd in 1583, nog geen twee jaar na de terugkeer naar haar familie in Gelderland, met de zes jaar jongere katholieke Johan van Gend, die zijn vader vier jaar daarvoor was opgevolgd als heer van Winssen. Aanvankelijk had het paar weinig geluk in hun kasteel. In 1584 (het geboortjaar van hun oudste zoon Claes, de vader van de latere zeeheld) is het huis, dat door de Spanjaarden bezet werd gehouden, door de Nijmegenaren na een beschieting veroverd, geplunderd en in brand gestoken. Maar Johan is meteen daarna met de herstelwerkzaamheden begonnen.

Rond 1600 koos ook Johan met zijn familie, zeer waarschijnlijk onder invloed van zijn vrouw Aleijd, voor het protestantisme. Pastoor Xylander kreeg van de heer van Winssen opdracht voortaan de nieuwe leer te verkondigen. Hij legde daarvoor in Nijmegen examens af. Gesteld kan worden dat Alejd de grondlegster was van het protestantisme in Winssen. De katholieken hadden geen eigen kerk meer en moesten uitwijken naar de schuilkerk in kasteel Doddendael in Ewijk waar de familie Van Stepraedt het katholieke geloof trouw bleef.

Johan en Aleijd kregen na Claes nog twee dochters. In 1609 noteerde Dominee Xylander in het lidmatenboek van de protestantse kerk de deelnemers aan het kerkelijk avondmaal. Daarbij waren:

Jonker Johan van Gent
 Jonker Claes van Gent
 Jonker Joseph van Gent
 Joffer Aleit van Arnhem, huisvrouw van Johan van Gent
 Joffer Anna van Gent
 Joffer Jacobina van Gent, beide dochters

Joseph, Anna en Jacobina zijn uit het collectieve geheugen van Winssen verdwenen. De namen van de meisjes worden in een lijst van adellijke personen nog één keer als dochters genoemd. Misschien waren zij de grondlegsters van de ooit in Winssen in de nabijheid van het kasteel gestichte Begijnhof. Wie kan anders op het idee zijn gekomen om een begijnhof te stichten in Winssen, de uiterste uithoek van het Rijk van Nijmegen? Aleijd van Arnhem, hofdame aan het hof van Oranje en na haar huwelijk in 1583 de Vrouwe van Winssen, overleed in 1615.

Bronnen:

Delen, Marie-Ange, *Het hof van Willem van Oranje* (Wereldbibliotheek 2001).
 Maters, Adriaan, 'Het Album Amicorum van Walraven van Stepraedt', in: *Tweestromenland* nr. 175.
 Meertens Instituut, Nederlandse Liederenbank (Amsterdam 2017).
 Oosterman, J., 'Die ik mijn hart wil geven', in: *Literatuur*, jaargang 19 (DBNL 2010).
 Reinders Sophie, *De mug en de kaars* (Vantilt Nijmegen 2017).
 Thomassen, K. *Alba Amicorum* (SDU Uitgeverij 1990).
 U.B. Leiden, *Album Amicorum UB BPL 2267*.
 Winssen, *Kerkeboeken* – Nederlands Gereformeerde Gemeente 1609-1771.

¹ De naam Van Gend kent verschillende schrijfwijzen: Van Gend en Van Ghent. De latere admiraal schreef zijn naam als Van Ghent.

² Zie over hem: Piet van de Geer, 'De zeeheld Van Ghent komt uit Winssen', in: *Tweestromenland* nr. 168 (mei 2016), p. 2-10.

³ Het motief van het gewonde hert komt ook voor in de laatste zin van strofe 6 van het Wilhelmus: 'die mij mijn hert doorwondt'.